УДК 911.3:379.85(477)

Яковчук О.В.

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Розглянуто стан наукового дослідження туристичних ресурсів України, запропоновано модель оцінки туристичного потенціалу різних територій для потреб науки, державного управління і туристичного бізнесу, проведено оцінку туристичного потенціалу типових туристичних центрів України.

Ключові слова: рекреаційні потреби, туристичні ресурси, туристична інфраструктура, оцінка туристичного потенціалу території.

Рассмотрено состояние научного исследования туристических ресурсов Украины, предложена модель оценки туристического потенциала различных территорий для нужд науки, государственного управления и туристического бизнеса, проведена оценка туристического потенциала типовых туристических центров Украины.

Ключевые слова: рекреационные потребности, туристические ресурсы, туристическая инфраструктура, оценка туристического потенциала территории.

A state of scientific research of tourist resources of Ukraine, proposed model for evaluating the tourism potential of various areas for the purposes of science, public administration and tourism business, the estimation of tourist potential of the typical tourist centers of Ukraine.

Key words: recreational needs, tourism resources, tourism infrastructure, tourism potential assessment area.

Постановка проблеми. Туристична галузь України знаходиться на висхідній траєкторії розвитку, визначається високими темпами зростання туристичних потоків і позитивними структурними трансформаціями. Проте внутрішній український туризм за своєю активністю, спрямованістю і темпами розвитку поступається міжнародному туризму, що певною мірою контрастує з наявним великим і різноманітним туристичним потенціалом України. Така ситуація породжена як все ж недостатньою вивченістю території України у контексті її туристичних можливостей, так і парадоксально меншою популярністю українського турпродукту не лише серед іноземних громадян, а й серед громадян України. Тому, незважаючи на досить числені публікації про туристичні ресурси України, варто актуалізувати необхідність більш обгрунтованого і глибокого дослідження туристичних ресурсів України і можливостей їх використання на сучасному етапі та на перспективу, зокрема використовуючи теоретико-методичний та прикладний „інструментарій" сучасної географічної науки.

У даному контексті недостатньо розробленими в Україні є питання не лише адекватної сучасним соціально-економічним реаліям класифікації та оцінки туристичних ресурсів певних територій, а й взагалі питання уніфікації наукового розуміння таких ніби то загально зрозумілих, проте по різному трактуємих понять як „рекреація" і „туризм", „туристичні ресурси" і „туристична інфраструктура", „рекреаційна географія" і

„географія туризму", „рекреаційні системи" і „туристичне господарство". Особливо проблемно такі питання стоять у контексті проведення Україною Чемпіонату Європи з футболу ЄВРО-2012 та інших поки що декларативних намірів нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковим дослідженням вище зазначених питань були присвячені роботи багатьох українських вчених географів та економістів, серед числа яких варто особливо виділити Бейдика О.О. [1], який досить грунтовно прокласифікував ререаційні ресурси України і запропонував цікаві методики як їх оцінювання, так і картографічної візуалізації їх розповсюдження, Мацолу В.І. [3], який спочатку на прикладі окремого регіону (Закарпаття), а потім і на прикладі України розглянув і прокласифікував рекраційні ресурси та розвиток рекреаційного господарства, Молнара О.С. [4], який запропонував досить адекватну модель бальної оцінки туристичних ресурсів регіону (Закарпаття), колектив авторів під керівництвом Кузика С.П. [5], які запропонували дуже грунтовні науково-методичні рекомендації щодо оцінки рекреаційних ресурсів регіонального рівня, особливо туристичних ресурсів антропогенного походження, в умовах трансформації рекреаційного господарства, Поколодну М.М. [6], яка на прикладі Харківської області детально дослідила стан розвитку рекреаційного господарства і рівень забезпеченості рекреаційними ресурсами, зокрема застосувавши прогресивну матричну модель їх оцінки, Стафійчука В.І. [7], у роботі якого подано детальний аналіз різних рекраційних ресурсів України та методик їх оцінювання, Фоменко Н.В. [8], у роботі якої подано грунтовний огляд підходів щодо оцінки конрентих рекреаційних ресурсів.

Таким чином, *метою* даного дослідження є розробка інноватівної моделі оцінки туристичного потенціалу України, яка б одночасно була і прагматичною і функціональною як для наукових цілей, так і для адміністративно-управлінського та економіко-господарського застосування. Для вирішення поставленої мети доцільним було вирішення таких завдань:

1) уніфікація наукового трактування основних понять та категорій оцінки туристичного потенціалу території; 2) обгрунтування об'єктів оцінювання; 3) обгрунтування моделі оцінювання; 4) апробація методики на прикладі типових туристичних центрів України; 5) аналіз результатів оцінки і формулювання рекомендацій щодо перспектив застосування моделі оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Отже, з початку необхідно визначитись із авторським трактуванням основних понять оцінки туристичного потенціалу (туристо-центрична позиція):

Рекреація – процес і простір відтворення та розвитку фізичних, психічних і духовних сил та якостей людини у вільний від трудової та побутової діяльності час. *Туризм* – найбільш поширена складова сучасної рекреації населення, обов'язковим просторово-часовим атрибутом якої є переміщення за межі постійного проживання з метою задоволення різних

рекреаційних потреб. Відповідно, *туристичні ресурси* – це усі об'єкти, явища і процеси природного і антропогенного походженння, які здатні ці рекреаційні потреби задовольнити, проте знаходяться поза межами постійного проживання туриста і спонукають його до переміщення у просторі (подорожі), а *туристична інфраструктура* – це сукупність усіх матеріальних та нематеріальних об'єктів, явищ і процесів, переважно антропогенного походження, які створюють можливість ці туристичні ресурси освоювати, використовувати, споживати, а також охороняти та відтворювати. Сполучення туристичних ресурсів та інфраструкутри і є, по суті, *туристичним потенціалом* (математично можна виразити через добуток значень потенціалів ресурсів та інфраструктури).

Рекреаційні потреби, що розглядались автором як оціночні категорії при розробці моделі оцінювання туристичного потенціалу (Рис. 1), зводяться переважно до таких мотиваційних груп:

1) *відпочинок* (відтворення працездатності, зміна обстановки), *оздоровлення* (набуття нових якостей здоров'я) та *лікування* (відновлення здоров'я і профілактика захворювань) – задовольняються переважно у сфері лікувально-оздоровчого та курортного туризму;

2) *пізнання* (потяг до нової і цікавої інформації), *навчання* (потяг до корисного) та *естетизм* (потяг до красивого) – задовольняються переважно у сфері екскурсійного туризму культурного та екологічного спрямування;

3) заняття *спортом* та психо-фізичні навантаження (потяг до подолання трудностей), *пригоди* та екстрим („потяг до адреналіну") – задовольняються преважно у сфері активного і спортивно-оздоровчого туризму;

4) *розваги* та *видовища*, що задовольняються переважно у сфері подієвого туризму, *захоплення* (хоббі, зайняття улюбленою справою) і *спілкування* (зокрема сексуальне), що задовільняються переважно у сфері аматорського та самодіяльного туризму.

5) *релігійність* (залежить від віросповідання, полягає у подорожах до Святих місць і предметів), що задовольняється переважно у сфері паломницького (власне релігійного) туризму;

6) спеціифічні потреби: *шопінг* (пошук і придбання необхідних товарів, продуктів, сувенірів тощо) та *робота* (подорожі пов'язані із професійною діяльністю), що задовольняються переважно у сфері ділового туризму.

Варто зауважити, що конкретна рекреаційна потреба дуже рідко виступає самостійним мотивом туристської поїздки, - в більшості випадків мотиваційна складова складається з декількох рекреаційних потреб, серд яких 1-2 виступають головними, а інші додатковими і навіть супутніми (Рис. 1).

Туристичні ресурси, що виступали об'єктами оцінки (Рис. 3), класифіковані автором за такими генетично-функціональними ознаками:

1) Група *природних* туристичних ресурсів: *клімат* (як основний базис розвитку не лише більшості рекреаційних занять і видів туризму, а взагалі життєдіяльності людини, особливо у контексті його лікувально-оздоровчого впливу і комфортності перебування); *рельєф* (особливо середньо-, і низькогірний, а також височинний, горбистий, розчленований річковими долинами); *водні* (як безпосередньо акваторіальна поверхня, так і актуальна берегова смуга морів, озер, річок, водосховищ); *бальнеолікувальні* (мінеральні води, лікувальні грязі, термальні води); *ландшафтно-біотичні* (переважно лісові масиви); *природно-антропогенні* (ПЗТ: природно-заповідні території і об'єкти, особливо національні природні парки, а також мисливські угіддя, садово-паркові комплекси і зони тощо); *геологічні* (переважно печери, рідше скельні масиви); *специфічні* (водопади, острови, вулкани тощо).

2) Група *антропогенних* туристичних ресурсів: *пам'ятки* (архітектри і містобудування, особливо замки, палаци, монастирі, а також пам'ятки історії, археології, монументального мистецтва і біосоціальні пам'ятки, що пов'язані із життєдіяльністю видатних людей); *історичні місця* і населені пункти; спеціальні *соціально-культурні* установи і заклади (краєзнавчі та тематичні музеї, сакральні комплекси і релігійні центри, етнокультурні центри – скансени, тематичні розважальні парки тощо); сучасні *урбо-індустріальні* комплекси і місця (ділові центри великих міст, цікаві промислові підприємства, видатні інжернерні споруди, особливо башти, мости, дамби тощо); *подієві* (визначні та міжнародні спортивні події, особливо футбольні матчі, культурні події – фестивалі, мистецькі виставки, концерти, гастролі, а також професійно-ділові події – ярмарки, виставки, конференції, з'їзди, конгреси тощо).

Для проведення оцінки туристичного потенціалу були залучені такі елементи *туристичної інфраструктури*: *транспорт* (наявність як шляхів сполучення, так і сервісно-трасннпортних установ та організацій різних видів наземного, водного і повітряного транспорту), заклади *розміщення* (готельного та аналогічного до них типу), СКЗ – *санаторно-курортні* заклади (санаторії і пансіонати з лікуванням, дитячі оздоровчі табори), комплекси *відпочинку* (будинки та бази відпочинку, садиби зеленого туризму тощо), заклади *харчування*, заклади роздрібної *торгівлі*, заклади *культури* та *розваг*, *спортивні* комплекси, елементи *туристично-інформаційної* інфраструктури.

Ключова ідея авторської моделі оцінювання туристичного потенціалу території України полягає у визначенні *поля туристичного потенціалу*, кожна точка якого буде мати певне фіксоване у даний момент часу значення, яке зможе підлягати подальшому математико-картографічному моделюванню (інтерполяційна модель), - по аналогії із концепцією географічного поля [2], згідно з якою структурний аналіз геополів спирається на виявлення геометричного (просторового) інваріанта - найбільш стійкої частини, „каркаса" явища, у даному випадку – туристичного потенціалу. Картографічні моделі полів туристичного

потенціалу роблять картину його поширення менш контрастною, нівелюють несуттєві розбіжності в ресурсо-дефіцитних районах, підкреслюючи значимість певних туристичних центрів, які концентрують певну групу антропогенних чи природних туристичних ресурсів [1].

Рис. 1. Значимість основних рекреаційних потреб (побудовано автором)

$$Kx_n = \frac{Nx_n}{Nx_n min} \quad Nx_n = Ksx_n * \sum_1^n Pxy_n \quad Ksx_n = \frac{Mx_n}{12} \quad Pxy_n = Px_n * Py$$

, де:

Kx_n – коефіцієнт значимості туристичного ресурсу **X**;
n – кількість туристичних ресурсів, що підлягають оцінці (30 позицій);
Nx_n – рівень значимості туристичного ресурсу **X**;
Ksx_n – коефіцієнт сезонності використання туристичного ресурсу **X**;
Mx_n – середньорічна кількість місяців використання туристичного ресурсу **X**;
Pxy_n –рівень забезпечення туристичним ресурсом **X** рекреаційної потреби **Y**;
Px_n – питома вага (%) забезпечення туристичним ресурсом **X** рекреаційної потреби Y;

Рис. 2. Розрахунок коефіцієнта значимості туристичного ресурсу (розроблено автором)

Отже, туристичний потенціал певної території будь-якого ієрархічного рівня і просторового охоплення можна розглядати як системну сукпність значень туристичного потенціалу так званих туристичних „*фокус-точок*” („полюсів туристичної гравітації”) поверхні даної території, тому важливим і відповідальним методичним завданням при оцінці туристичного потенціалу є визначення конкретних місць (точок) території, що підлягають оцінці.

Методика визначення туристичного потенціалу певної „фокус-точки” складається з таких етапів:

1) визначення питомої ваги значень рекреаційних потреб (Рис. 1-2);

2) визначення коефіцієнтів значимості туристичних ресурсів (Рис. 2-3);

3) визначення коефіцієнтів значимості елементів туристичної інфраструктури (Рис. 4-5);

4) визначення рівнів туристичного потенціалу (Рис. 6, Табл. 1).

Рис. 3. Значимість основних туристичних ресурсів України (побудовано автором)

$$Kz_m = \frac{Mz_m}{Mz_m min}$$ $$Mz_m = Dz_m * Vz_m$$, де:

Kz_m – коефіцієнт значимості елемента туристичної інфраструктури **Z**;

m – кількість елементів туристичної інфраструктури (10 позицій);

Mz_m – рівень значимості елемента туристичної інфраструктури **Z**;

Dz_m – середня частка туристів, що скористаються елементом туристичної інфраструктури **Z**;

Vz_m – середня вартість туристичної послуги (грн/день на 1 туриста), що формується елементом туристичної інфраструктури **Z.**

Рис.4. Розрахунок значимості елемента туристичної інфраструктури (розроблено автором)

Рис. 5. Значимість елементів туристичної інфраструктури України (побудовано автором)

$Fj = \sum Rxj * \sum Izj$ $Rxj = Kx_n * Lxj$ $Izj = Kz_m * Lzj$

Fj – загальний рівень забезпеченості туристичним потенціалом певної територіальної „фокус-точки” J;
Rxj –потенціал забезпеченості територіальної „фокус-точки” J туристичним ресурсом X;
Izj –потенціал забезпеченості територіальної „фокус-точки” J елементом туристичної інфраструктури Z;
Kx_n – коефіцієнт значимості туристичного ресурсу X
Lxj – рівень наявності туристичного ресурсу X у територіальній „фокус-точці” J;
Kz_m - коефіцієнт значимості елемента туристичної інфраструктури Z
Lzj – рівень розвитку наявного елементу туристичної інфраструктури Z у територіальній „фокус-точці” J.

Рис. 6. Розрахунок туристичного потенціалу „фокус-точки” (розроблено автором)

Таблиця 1. Загальні критерії присвоєння балів при оцінці туристичного потенціалу (*розроблено автором*)

Туристичні ресурси	*Рівень*	*Туристична інфраструктура*
Має міжнародне значення, є одним із основних факторів рекреаційного комплексоутворення, часто поєднується з іншими ресурсними факторами	*3*	Високий рівень розвитку, висока і достатня кількість, щільність і місткість об’єктів інфраструктури
Ресурс має державне значення або часто використовується у рекреації, поєднуючись з іншими видами туристичних ресурсів	*2*	Середній рівень розвитку, середня і недостатньо висока кількість, щільність і місткість об’єктів інфраструктури
Ресурс має місцеве значення або зрідка використовується в рекреації, переважно для окремого виду рекреаційних занять	*1*	Низький рівень розвитку, низька і недостатня кількість, щільність і місткість об’єктів інфраструктури
Ресурс відсутній	*0*	Елемент інфраструктури не розвинутий

Отримані значення туристичного потенціалу доцільно аналізувати як у кожному конкретному випадку, так і в контексті порівняння, при чому як „фокус-точок” із різних регіонів, так і в межах одного регіону, - у цьому випадку чітко простежуватимуться системотвірні елементи рекреаційного господарства і комплексоутворення регіону, „полюси зростання” і „буферні зони” тощо. У табл. 2 наведено прикладну оцінку туристичного потенціалу 20 типових туристичних центрів України, особливо виділені міста проведення матчів ЄВРО-2012 („фокус-точки” підвищеної туристської уваги).

Оптимальна кількість туристичних „фокус-точок” для території України складе 2000-2500 (50-100 для кожного регіону) – їх кількість буде залежати від суб’єктивного фактора (рівень інформованості та потреб дослідника), тому оцінка туристичного потенціалу території України – це досить тривале і об’ємне дослідження, тут же, в даній роботі, автор

дотримувався саме концептуальної мети – розробки ефективної *моделі* оцінки туристичного потенціалу для території України.

Таблиця 2. Прикладна оцінка туристичного потенціалу типових „фокус-точок" України * виділені міста проведення матчів *ЄВРО-2012* (складено автором)

„Фокус-точка"		Туристичні ресурси			Туристична інфраструктура (Σ Izj)	Туристичний потенціал (Fj)
№	Туристичний центр	природні	антропогенні	Сума (Σ Rxj)		
1	*КИЇВ**	*50,59*	*96,24*	*146,83*	*74,86*	*10991*
2	Одеса	50,13	65,82	115,95	78,53	9106
3	*ЛЬВІВ*	*26,50*	*86,66*	*113,16*	*71,69*	*8112*
4	Ялта	77,54	31,61	109,15	64,03	6989
5	*ХАРКІВ*	*20,94*	*66,15*	*87,09*	*64,35*	*5604*
6	Запоріжжя	36,45	48,34	84,79	49,02	4156
7	Камянець-Под.	38,10	49,01	87,11	45,19	3937
8	Святогірськ	55,57	34,15	89,72	43,02	3860
9	Євпаторія	53,84	10,30	64,14	56,02	3593
10	*ДОНЕЦЬК*	*13,85*	*43,89*	*57,74*	*58,18*	*3359*
11	Чернігів	34,56	45,49	80,05	38,60	3090
12	Свалява	65,27	2,79	68,06	44,52	3030
13	Чернівці	22,62	36,71	59,33	43,18	2562
14	Шацьк	44,96	7,46	52,42	40,52	2124
15	Рівне	18,38	29,90	48,28	42,01	2028
16	Бердянськ	38,71	4,97	43,68	34,68	1515
17	Миргород	30,30	10,21	40,51	36,60	1483
18	Коростень	33,97	16,08	50,05	25,92	1297
19	Умань	17,82	25,85	43,67	29,01	1267
20	Хмільник	30,30	5,94	36,24	32,02	1160

Перспективність розробленої моделі, її інноватівність та практичне спрямування, реалізується у трьох сферах:

1) У *науково-освітній*, оскільки дана модель, по-перше, є універсальною для оцінки туристичного потенціалу територій різного ієрархічного рівня і просторового охоплення, вона є досить гнучкою і легко адаптує зміну оціночних категорій і критеріїв оцінки, а по-друге, є досить сприйнятливою не лише для науковців, а й для викладачів і студентів, що здобувають фахову підготовку у туристичній сфері, зокрема дана методика у різних варіаціях упроваджена автором у навчальний процес при викладанні спецкурсів „Рекреаційні комплекси" і „Туристичні ресурси України".

2) У *адміністративно-управлінській*, оскільки результати її застосування дають чітку і достовірну інформацію для прийняття органами місцевого самоврядування ефективних рішень в управлінні рекреаційним господарством регіону, визначають як інвестиційно-привабливі місця, так і

проблемні райони і населені пункти, дозволяють оптимізувати регіональну туристичну політику.

3) У *підприємницько-господарській*, оскільки оціночна модель легко адаптується суб'єктами туристичного бізнесу, готельного і санаторно-курортного господарства для власних комерційних цілей, а результати оцінки виступатимуть основою маркетингових та інвестиційних планів.

1. *Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / Бейдик Олександр Олексійович. - К. : Видавничо-поліграфічний відділ „Київський університет", 2001. - 395 с.*

2. *Голиков А. П., Черванев И. Г. Математическое моделирование пространственных исследований в географии. — Харьков : ХГУ, 1979. — 93 с.*

3. *Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / Ін-т регіон. дослідж. НАН України. - Л., 1997. - 259 с.*

4. *Молнар О. Оцінка наявного туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційних зон Закарпаття / Молнар О., Марченко О., Важинський Ф. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія „Економіка". - 2007. – Випуск 24. - С. 17-25.*

5. *Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. Наукове видання / [Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П.] - Львів: НАН України. - ІРД НАН України. - 1999. - 78 .*

6. *Поколодна М.М. Рекреаційні ресурси Харківської області, їх географічна характеристика та раціональне використання: Дис... канд. геогр. наук: 11.00.11 / Поколодна Марія Миколаївна. - Х., 2003. — 246 с.*

7. *Стафійчук В.І. Рекреалогія : навчальний посібник для вузів / Стафійчук Валентин Іванович . - К. : Альтерпрес, 2006 . - 263 с.*

8. *Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Фоменко Наталія Володимирівна. – К.: Центр навчальної літератури. - 2007. - 311 с.*